

AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ ULUSAL YASADIR

Av. Güney DİNÇ (*)

Bir dava, ne kadar uzayabilir?

Tutuklu sanık, ne kadar süreyle özgürlüğünden yoksun bırakılabilir?

19 Mart 1954 günlü Resmi Gazete'de yayınlanan 6366 sayılı Yasayı anımsamazsak, yasalarımızın bu konularda hiç bir sınır koymadığını düşünebiliriz. Tutuklular için uygulamadaki tek ölçüt sanığa atılı suçu tanımlayan yasadaki hapis cezasının alt sınırı olmaktadır. Kimi olaylarda bu sınırın da aşıldığı, dosya Yargıtay'a gönderilince tutuklu sanıkların koşullu ertelemeden yararlanamadıkları ya da yıllarca tutuklu kalanların yargılama sonunda aklanmaları sık sık görülebilmektedir.

Dava süresi konusunda ise, elde böyle bir ölçüt te yok.

Ülkemizin insan hakları konusundaki geleneksel duyarsızlığını bildiğim için, zaman zaman mahkemelerde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne dayalı istemlerde bulunmam gerektiğinde, bu adı kullanmamaya özellikle dikkat ediyorum. AİHS deyiminin ciddiye alınmayacağını, bir özenti sayılacağını, hatta yerine göre gerilim yaratacağını düşündüğümünden, istemlerimi 6366 sayılı Yasaya dayandırmakla yetiniyorum. Üstelik böylesi daha etkili oluyor. En azından birisi çıkıp, «6366 sayılı Yasa da neymiş?» diye, sonradan araştırmak üzere küçük bir not düşebiliyor.

Hiç kuşku yok ki, 6366 sayılı Yasa ile onaylanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, uluslararası olduğu kadar, ulusal bir yasadır. Hem de 37 yıllık eski bir yasa. Elbette hepimiz insan haklarından yanayız. Kişiliğimizin bu yönünü açıkça sergilemekten onur duya-

(*) İzmir Barosu Avukatlarından.

rız. İş uygulamaya gelince, geride bıraktığımız otuzyediy yolda yaptığımız gibi, günümüzde de, 6366 sayılı Yasayı görmezlikten gelmekte hiç bir sakınca görmeyiz.

Oysa AİHS'nin 5. maddesinin 3. bendinde tutukluların «..makul bir süre içinde..» yargılanıp salıverilmelerini isteme hakları bulunduğu belirtiliyor.

Yine Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. bendinde, hukuk ve ceza davalarının «..makul bir süre..» içinde sonuçlandırılmaları öngörü- lüyor.

Sözleşme'de «makul süre»nin somut bir ölçüsü konmamış. Ancak Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerin bir çoğu, tutukluluğun üst sınırını belirleyen yasalar çıkardılar. Bu gelişmelerden ve özellikle İngiltere hukukundan esinlenen Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Anayasası'nda bile, tutukluluğun hiç bir koşulda üç ayı geçemeyeceği belirtiliyor. Bu sürenin sonunda, «..tutuklamayı uygulamakla görevli kişi veya makam... ayrıca bir karara gerek olmaksızın, tutuklanan kişiyi derhal serbest bırakmak..» zorunda bulunuyor. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararlarında ise, dava ve tutukluluk süreleri, her olayın kendi özgül koşullarına göre değerlendiriliyor. Her halde bir yılı aşan tutukluluklarda, çok haklı ve tutuklamayı zorunlu kılan koşulların sürekliliği aranıyor.

AİHS nasıl ki bir iç hukuk kuralıysa, Komisyon'un ve A.İ.H.M.'nin kararları da, hukukçularımız yönünden yol gösteren yargısal içtihatlar düzeyindedir. Türkiye'nin bireysel başvuru yolunu açtığı 1987 yılından günümüze değin Komisyon aşamasında sonuçlanan ilk dava, TBKP yöneticileri Nihat Sargın ve Nabi Yağcı (Haydar Kutlu)'nun kendiliklerinden yurda dönüşlerinden sonra geçirdikleri gözaltı süresindeki olaylarla ilgiliydi.

Çeşitli araştırma ve aşamalardan geçtikten sonra 8 Temmuz 1991'de Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'ne verilen Komisyon Raporu'nda Türkiye'nin gözaltı koşulları değerlendiriliyor.

Anılan karara göre Türkiye'deki gözaltı uygulamasının, AİHS'nin 5. maddesindeki güvencelerle çeliştiği saptandı. Yakalamanın bir yargı kararına dayanmaması (5/1), kolluk görevlilerince gözaltına alınan kişinin hemen yargıç önüne çıkarılmaması (5/3), özgürlüğünden yoksun kılınan kişiye bu işlemin yasalara uygunluğunu araştırmak amacıyla en kısa sürede bir mahkemeye başvur-

ma olanağının sağlanmaması (5/4), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne aykırı bulundu.

Sanıkların gözaltı aşamasında karşılaştıkları işkence ve kötü davranışlar, Sözleşme'nin 3. maddesi çerçevesinde değerlendirildi. T.C. Hükümeti bu karara karşı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi nezdinde itiraz etmediğinden, Sözleşme'nin 32/1. maddesi uyarınca son çözüm, 9 Ekim 1991 tarihine kadar Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin vereceği karara bağlanmış bulunuyor.

Sargın ve Yağcı, Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde yargılandıkları dava nedeniyle, gerek tutukluluklarının, gerekse davanın «makul süre»yi aştığı gerekçesiyle AİHK'na ikinci kez başvurular. Komisyon 10 Temmuz 1991 günü oybirliği ile aldığı kararlar, bu başvuruyu da «kabul edilebilir» buldu.

Uluslararası içtihat niteliğinde olduğu için gelecekte daha düzgün çevirileri yapılacak olan kararı ilk kez aşağıda yayınlıyoruz. Kararda, ülkemiz hukukunu kapsayan ilginç tartışmalarla karşılaşacağınızı umuyoruz. Bireysel başvurunun yerel mahkemelere sunulan istemlerle hazırlanması, AİHK'nun olaylara ve ülkemizde olağan sayılan uygulamalara yaklaşımı, Hükümet'in yönetsel konularla sınırlı kalan savunmaları, hiç kuşku yok ki, tüm hukukçuların ilgisini çekecektir. Kararın bir başka yönü de, henüz devam eden bir davanın çok uzaması, tutukluluğun «makul süre»yi aşması nedeniyle, yargılamanın sonuçlanıp kesinleşmesini beklemeden bireysel başvuru konusu yapılabilmesidir.

«Suçun niteliği, delil durumu, dosya muhteviyatı..» gibi tekerlemeye dönüşen gerekçelerle tutukluluğun olabildiğince uzatılabildiği ülkemizde, bu kararın hukuk uygulayıcılarına yeni bir esin kaynağı olmasını diliyoruz.

Seçim döneminin geçici Adalet Bakanı Prof. Dr. Suat Bilge görevi devraldığı gün, ilginç olduğu kadar da gerçekçi bir konuşma yaptı. «İnsan hakları konusunda Sudan'la, Zambia ile aynı düzeydeyiz.» dedi. Sayın Bilge'nin Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nda görülen davalarda Hükümet savunmanlığını yürüttüğü anımsanırsa, çelişkileri çok yakından izleyen bir kişi olarak bu değerlendirmelerine şaşmamak gerekiyor.

AVRUPA KONSEYİ AVRUPA İNSAN HAKLARI KOMİSYONU

Nabi YAĞCI ve Nihat SARGIN tarafından Türkiye'ye karşı sunulan 16419/90 ve 16426/90 sayılı dilekçelerin KABUL EDİLEBİLİRLİĞİ hakkında KOMİSYON KARARI.

Avrupa Konseyi'nin bir yargı kurulu olarak 10 Temmuz 1991 günü toplanan Avrupa İnsan Hakları Komisyonu,

C. A. NORGAARD, Başkan
J. A. FROWEIN,
S. TRECHSEL,
F. ERMACORA,
A. S. GÖZÜBÜYÜK,
A. WEITZEL,
J. C. SOYER,
H. G. SCHERMERS,
H. DANELIUS,
G. H. THUNE,
Sir BASIL HALL,
F. MARTINEZ,
C. L. ROZAKIS,
J. LIDDY,
L. LOUCAIDES,
J. C. GEUS,
M. P. PELLONPAA,
B. MARXER,

H. C. KRÜGER Komisyon Sekreteri'nin katılımlarıyla,

İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesi'nin 25 maddesi uyarınca,

6 Şubat 1990 tarihinde Nabi YAĞCI ve Nihat SARGIN tarafından Türkiye'ye karşı Komisyon'a verilen ve 10 Nisan 1990 ta-

rihinde 16419/90 ve 16426/90 dosya numaralarıyla kayda alınan dilekçeleri,

Komisyon İç Tüzüğü'nün 47. maddesinde öngörülen raporu, gözönünde tutarak, gereken görüşmeleri yaptıktan sonra aşağıdaki kararı vermiştir :

OLAY :

Dilekçiler tarafından açıklandığı gibi olaylar şöyle özetlenebilir.

Nabi Yağcı (Partisi içinde Haydar Kutlu adıyla tanınmaktadır) T.C. uyruklu ve 1944 doğumludur. Gazetecidir ve olayların geçtiği dönemde Türkiye'de yasadışı sayılan Türkiye Birleşik Komünist Partisi'nin genel sekreteridir. 16 Kasım 1987 ve 4 Mayıs 1990 tarihleri arasında Ankara'da tutuklu kalmıştır.

Nihat Sargın, T.C. uyruklu, 1926 doğumludur ve İstanbul'da oturmaktadır. Tıp doktoru ve olayların geçtiği dönemde Türkiye'de yasadışı sayılan Türkiye Birleşik Komünist Partisi'nin başkanıdır. 16 Kasım 1987 ve 4 Mayıs 1990 tarihleri arasında Ankara'da tutuklu kalmıştır.

Dilekçiler Komisyon önündeki davada İzmir Barosu Avukatlarından Sayın Güney Dinç ve Ankara Barosu Avukatlarından Sayın Erşen Sansal tarafından temsil edilmişlerdir.

Dilekçiler uzun bir ayrılıktan sonra 1987 Kasım'ında Türkiye'ye dönmeye karar vermişler. 16 Kasım 1987'de uçaktan inerken tutuklanıp, Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi Cumhuriyet Savcısı tarafından verilen emir üzerine 5 Aralık 1987 tarihine kadar gözaltına alınmışlardır. Gözaltı döneminin koşulları, Komisyonun 11 Mayıs 1989 tarihli kararıyla kabul edilebilir bulunan Sargın ve Yağcı'nın, 14116/88 ve 14117/88 sayılı dilekçelerinin konusunu oluşturmaktadır.

Savcılık, 4 Aralık 1987'de Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi'nden dilekçilerin tutuklanmalarını istemiştir. Bu mahkemenin sorgu yargıcı 5 Aralık 1987 günü, sabah 8.30 dan başlayarak dilekçileri dinledikten sonra onları suçlamış ve Türk Ceza Yargılama Yöntemleri Yasası'nın 104. maddesi gereğince tutuklanmalarını kararlaştırmıştır. Yargıç sanıklar aleyhine Türk Ceza Yasası'

nın 141/1, 142/3-6, 142/1-6, 140, 158, 159 ve 312. maddeleri gereğince güçlü suçluluk belirtileri olduğunu, anılan suçların devletin ve hükümetin itibarına bir zarar oluşturduklarını ve bunların bir kaçma tehlikesi karinesi oluşturan cürüm olarak nitelenebildiklerini düşünmüştür.

10 Aralık 1987'de, dilekçilerin avukatları tutuklama kararına karşı yazılı itirazda bulunmuşlardır. 16 Aralık 1987'de bu itiraz, 5 Aralık 1987 tarihli kararın yürürlükteki yasa ve yöntemlere uygun bulunduğu gerekçesiyle Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından oybirliğiyle reddedilmiştir.

Devlet Güvenlik Mahkemesi Savcılığı 11 Mart 1988 tarihli iddianameyle dilekçilere karşı bir ceza davası açmış, onlara sorgu yargıcının ortaya attığı, amacı bir sosyal sınıfın diğerleri üzerinde egemenliğini kurmak olan bir örgütün yöneticileri bulunmak, bu amaçla ve Anayasa'yla güvenceye bağlanan hakları ortadan kaldırmak niyetiyle propaganda yapmak, devletin onuruna zarar veren yanlış haberler yaymak, halk arasında toplumsal sınıf ayrımına dayanan bir düşmanlık ve kin duygusu uyandırmak, Türkiye Cumhuriyeti'nin, Türkiye Cumhurbaşkanı ile hükümet organlarının saygınlığına hakaret etmek suçlarını yüklemiştir.

Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde ilk duruşma 8 Haziran 1988'de yapılmıştır. Dilekçelerin Komisyon'a verilmiş tarihine kadar 26 duruşma yapılmış ve bu duruşmalar sırasında sanıkların avukatlarınınca yazılı 17 salıverilme isteminde bulunulmuştur :

Devlet Güvenlik Mahkemesi 8 ve 17 Haziran 1988 tarihlerinde Savcılığın iddianameyi sunmaya devam ettiğini, kanıt durumunun da aynı olduğunu gözeterek sanıkların tutukluluğunun devamına karar vermiştir.

Mahkeme 4 ve 20 Temmuz ile 1 Ağustos 1988 tarihlerinde sorgulanmalarının sürdüğü gerekçesiyle dilekçilerin tutuklu kalmalarına karar vermiştir.

10 Ağustos 1988'de Mahkeme hem suçların hem de kendilerine yüklenen eylemlerin niteliğini dikkate alarak tutukluluğun sürdürülmesini kararlaştırmıştır.

Mahkeme, 17 Ağustos 1988'de aynı doğrultuda bir karar vermiştir.

24 Ağustos 1988'de, Mahkeme tutukluluğun devamı nedenlerinden birini değiştirmiş ve «dosya muhtevası»nı gözönünde tutmuş, bu yüzden de sorgulama hep gündemde bulunmuştur.

Dilekçilerin avukatlarından biri 29 Ağustos 1988 duruşmasında ilk kez, salıverilmeye ilişkin bir talepte bulunmuştur. Avukat, gözaltı süresi de içinde olmak üzere, müvekkillerinin Dokuz buçuk aydır tutuklu bulduklarına dikkati çekmiştir. Avukat, cürümün ve isnat edilen fiillerin niteliği salıverme halinde bir kaçma tehlikesinin varlığı kuşkusunu düşündürse bile, müvekkilleri, partilerini yasal olarak kurmak üzere Türkiye'ye döneceklerini bir basın toplantısında kendileri açıklamış olduklarına göre, kaçma olasılığının ortadan kalkmış bulunduğunu öne sürmüştür. Ayrıca, sanıklarla Hükümet sorumluları arasında siyasal görüş ayrılıklarının varlığının devletin ve hükümetin otoritesine bir darbe sayılamayacağını belirtmiştir. Mahkeme, 5 Aralık 1987 kararında tutuklama için gösterilen nedenlerin hala geçerli oldukları yolundaki bilinen gerekçeyle, bu istemi reddetmiştir.

Dilekçilerin bir başka avukatı 21 Eylül 1988 tarihli duruşmada tutuklama gerekçelerinin geçerli olmadığını, bir kez daha savunarak salıverme istemini yinelemiştir. Mahkeme aynı gün «dosya muhtevası»na, suçların niteliğine ve tutuklama nedenlerine dayanarak bu talebi reddetmiştir.

Devlet Güvenlik Mahkemesi 14 Ekim 1988 ve 4 Kasım 1988 tarihlerinde yine «dosya muhtevası»na dayanarak tutuklamanın devamına karar vermiştir.

Dilekçilerin avukatlarından biri 2 Aralık 1988 tarihli duruşmada yeniden bir tahliye isteminde bulunmuştur. Avukat özellikle dilekçilerin hükümetin ve devletin otoritesini bozdukları yolundaki tutuklama gerekçesini yeniden tartışma konusu yapmıştır. Avukat bir Komünist Parti'nin kurulması amacıyla yasalarda değişiklikler yapılmasından yana görüşlerini açıklamış olan Başbakan'ın, bakanların, Yargıtay Başkanı'nın açıklamalarına dayanmıştır. Mahkeme bu duruşma sonunda yine «dosya muhtevası»na dayanarak istemleri reddetmiştir.

30 Aralık 1988 tarihli duruşmada Nihat Sargın'ın kendisi de bir tahliye talebinde bulunmuştur. Sargın kendisini tutuklu buldurmak için ileri sürülen gerekçeleri eleştirmiştir. Tahliye ha-

linde kaçacak olsaydı bundan Hükümet'in yararlanmış olacağını çünkü böylece gerek ulusal gerek uluslararası kamuoyunun baskısından kurtulacağını belirtmiştir. Sargın, «dosya muhtevası»na ilişkin gerekçeyi hukuksal temelden yoksun olarak nitelemiştir. Mahkeme bu talebi «dosya muhtevası»nı dikkate alarak reddetmiştir.

Dilekçilerin avukatları 27 Ocak, 22 Şubat, 24 Mart, 21 Nisan ve 18 Mayıs 1989 tarihli duruşmalarda tahliye taleplerini yinelemişlerdir. Avukatlar özellikle kaçma olasılığı, bir cürüm işlemiş ve hükümet organlarının otoritesini (kamu düzenini) bozmuş olma gibi tutuklama gerekçeleri üzerinde durmuşlardır. Dilekçilerin Türkiye'ye gönüllü dönüşü gözönüne alındığında, salıverilme halinde kaçma tehlikesinin asla mevcut olmadığını; Devletin otoritesine hanel getirmeye gelince, siyasal koşulların köklü ve derin bir değişime uğramış bulunduğunu; Komünist Parti yöneticilerinin Türkiye'ye bir Birleşik Komünist Parti kurmak ve rejimin tam olarak demokratikleşmesine yardımcı olmak amacıyla siyasal yaşama katılmak üzere dönmüş olduklarını; bir Komünist Parti'nin kurulması yolunda olumlu görüşün devlet yetkililerince defalarca açıklanmış bulunduğunu savunmuşlardır. Mahkeme bu talepleri duruşmaların yapıldığı gün aldığı kararlarla reddetmiştir. Mahkeme yüklenen suçların niteliğini, «dosya muhtevası»nı, tutuklama tarihini ve delillerin durumunun yine aynı olduğunu ileri sürmüştür.

Dilekçilerin avukatları, 3 Temmuz 1989 tarihli duruşmada bir tahliye talebinde bulunarak Sözleşme (AİHS) hükümlerini öne sürmüşlerdir. Avukatlar, Mahkeme'nin dikkatini özellikle düşünce ve anlatım özgürlüğüne ilişkin maddelere çekmişlerdir. Sözleşme hükümleriyle çelişki halinde olan Türk Ceza Yasası'nın 141 ve 142. maddelerinin yakında kaldırılacağını savunmuşlardır. Mahkeme talebi reddetmiş ve «dosya muhtevası»nı, tutuklama tarih ve gerekçelerini ileri sürerek tutukluluğun devamını kararlaştırmıştır. Mahkeme ayrıca bu gerekçelerin değişmediğini de gözönünde bulundurmuştur.

2 Ağustos 1989 tarihli duruşmada, Nabi Yağcı tahliyesini talep etmiş, tutukluluğun devamına ilişkin kararlarda kimi ifadelerin tekrar edilmesini eleştirmiş ve Mahkeme'nin bundan böyle kararlarına açıklık getirmesini istemiştir. Yağcı ayrıca duruşma-

lar arasındaki bir aylık sürelerin tutukluluğun uzatılma nedenlerinden birisini oluşturduğuna dikkati çekmiştir. Mahkeme, bu duruşmanın sonunda, önceki duruşmadan bu yana, tahliyeyi gerektirebilecek hiçbir değişiklik meydana gelmediğini gözönünde tutarak salıverilme talebini reddetmiştir.

25 Ağustos 1989'da Sargın, tutukluluğun devamı için Mahkeme'ce belirtilen gerekçelerin haklılığına yeniden itiraz etmiştir. Yasada belirtilen tek tutuklama gerekçesi olan kaçma tehlikesinin mevcut olmadığına kanıtlanmış bulunduğunu değerlendirmiştir. Devlet organlarının otoritesine zarar vermeye gelince, asıl tutukluluğun devamının devletin saygınlığına zarar oluşturduğunu savunmuştur. Dilekçilerin avukatlarından biri aynı görüşleri 18 Eylül 1989 tarihinde yinelemiştir. Mahkeme «dosya muhtevası»nı, suçların niteliğini ve daha önce belirtilen tutuklama gerekçelerini gözönünde tutarak bu talepleri reddetmiştir.

Dilekçilerin avukatlarından biri 18 Ekim 1989 duruşmada Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 5. maddesi 3. fıkrası ile 6. maddesi 1. fıkrasında belirtilen «makul süre» kavramlarını ileri sürmüştür. Avukat davanın karmaşıklığı, sanıklarla adli makamların tutumu ölçütlerine göre müvekkillerinin tutukuluk süresinin bir çözümlemesini yapmış ve bu sürenin Sözleşme'nin hükümlerinin çiğnenmesi demek olduğu sonucuna varmıştır. Mahkeme yüklenen suçların niteliğine, «dosya muhtevası»na ve tutuklama gerekçelerine dayanarak talebi reddetmiştir.

Dilekçilerin avukatları 17 Kasım 1989'da, Sözleşme hükümlerini ve Sözleşme'nin Türk hukukunda doğrudan uygulanabilirliğini bir kez daha ileri sürmüşlerdir. Mahkeme yine dilekçilere yüklenen suçların cürüm olduklarını, delillerin durumunun da aynı olduğunu belirterek tutukluluğun devamına karar vermiştir.

Devlet Güvenlik Mahkemesi 15 Aralık 1989 ve 6 Nisan 1990 tarihli duruşmalarda dilekçilerin avukatlarınca ileri sürülen tahliye taleplerini reddetmiştir.

Mahkeme 4 Mayıs 1990 tarihinde dilekçilerin geçici tahliyesine karar vermiştir. Bu karar Türkiye'de komünistlerin çalışmalarını cezalandıran Türk Ceza Yasası hükümlerinin değiştirilmesini ya da kaldırılmasını amaçlayan bir yasa tasarısını hazırlamak üzere Hükümet içinde sürdürülen çalışmalara dayandırılmıştır.

BAŞVURUNUN KONUSU :

Dilekçiler tutukluluklarının aşırı uzamasından yakınmakta ve bu durumun Sözleşme'nin 5. maddesinin 3. fıkrasına aykırı olduğunu ileri sürmektedirler.

Dilekçiler kendilerine karşı yöneltilen suçlamalara ilişkin davanın aşırı uzamasından da yakınmaktadırlar. 16 Kasım 1987'den beri tutuklu buldukları halde, kendilerine yüklenen suçlardan ötürü hala yargılamanın sonuçlandırılmamasını Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrasına aykırı olduğunu öne sürmektedirler.

KOMİSYON ÖNÜNDE DAVA :

Dilekçeler 6 Şubat 1990 günü Komisyon'a verilmiş ve 10 Nisan 1990 tarihinde 16419/90 ve 16426/90 dosya numaralarıyla kaydedilmiştir.

Komisyon 7 Haziran 1990 tarihinde dilekçelerin kabul edilebilirliği ve doğruluğu hakkında yazılı görüşlerini sunmak üzere davalı Hükümet'e çağrıda bulunmaya karar vermiştir.

Hükümet 27 Eylül 1990 tarihinde görüşlerini sunmuş, dilekçiler ise yanıtlarını 21 Kasım 1990 tarihinde sunmuşlardır.

HUKUK YÖNÜNDEN İNCELEME :

Dilekçiler ilk olarak tutukluluklarının süresinden yakınmakta ve Sözleşme'nin 5. maddesinin 3. fıkrasını öne sürmektedirler. Bu madde hükmü şöyledir :

«3. Bu maddenin 1 c fıkrasında öngörülen koşullarda yakalanan ya da tutuklanan herkes... makul bir süre içinde yargılanmak ya da dava sırasında salıverilmek hakkına sahiptir. Salıverme ilgilinin duruşmaya çıkmasını sağlayacak bir güvenceye bağlanabilir.»

Hükümet bu noktada iç hukuk yollarının tükenmemesinden kaynaklanan bir kabul edilmezlik savunmasında bulunmuştur. Bu defa beş bölümde özetlenebilir :

Gerçekten Hükümet dilekçilerin yargılandıkları ceza davasının hala Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi önünde görülmekte olduğunu belirtmektedir. Mahkeme'yi tutukluluğu sürdürmeye

sevk eden gerekçeleri, yalnız Mahkeme'nin değerlendirebileceğini eklemektedir (definin birinci bölümü). Hükümet ayrıca dilekçilerin Sözleşme'nin 5. maddesi 3. fıkrasından kaynaklanan kanıtları hakkında ilk derece mahkemesinin karar almayı gerekli görmemesinin bir temyiz yolu oluşturduğunu, esas hakkında hüküm verilir verilmez dilekçilerin bunu Yargıtay'da öne sürebileceklerini savunmaktadır. Ancak Yargıtay'a başvuru da henüz yapılmamıştır (definin ikinci bölümü).

Bundan başka Hükümet dilekçilerin, Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından verilen salıvermenin reddi kararlarına karşı Türk Ceza Usulü Yasası'nın 299. maddesi 3. fıkrasına dayanarak aynı türden en yakın mahkeme önünde itirazda bulunmaları gerektiğini belirtmektedir (definin üçüncü bölümü).

Daha sonra Hükümet dilekçilerin tutukluluklarının yasallığı konusunu karara bağlamakta görevli adli makamlar katında, Sözleşme'nin 5. maddesi 3. fıkrasından geniş ölçüde esinlenen Türk Anayasası'nın 19. maddesinin 6. fıkrası hükümlerine göre istemde bulunmadıklarını savunmaktadır (definin dördüncü bölümü).

Son olarak Hükümet, yasayâ aykırı olarak tutuklanan herkesin beraat etmesi ya da tutukluluk süresinin mahkûm edildiği hapis cezası süresini aşması halinde 466 sayılı Yasa gereğince, Devlet'ten tazminat isteme hakkına sahip bulunduğunu savunmaktadır (definin beşinci bölümü).

Dilekçiler Hükümet'in tezlerine karşı çıkmakta ve iç hukuk yollarının tükenmiş olduğunu düşünmektedirler. Onlar Devlet Güvenlik Mahkemesi sorgu yargıcı tarafından 5 Aralık 1987 tarihinde verilen tutuklama kararına, bu mahkeme katında itiraz ettiklerini, mahkemenin 16 Aralık 1987 tarihinde bunu kesin olarak reddettiğini özellikle belirtmektedirler. Dilekçiler aynı mahkeme önünde onyediyahliye talebinde bulduklarını, mahkemenin ilkinde de sonuncusunda da istemlerini reddettiğini vurgulamaktadırlar.

Hükümet'in dilekçilere karşı açılan ceza davasının mahkemede görülmekte olduğu, temyiz başvurusunun da henüz yapılmadığı yolundaki görüşleri (definin 1. inci ve 2. inci bölümleri) konusunda dilekçiler bu davanın son bulacağı tarihin, belirlenebilmekten uzak olduğunu düşünmektedirler. Dilekçiler tutukluluk süre-

sinden kaynaklanan başvuruların incelenmesinin davanın son bulmasına bağlanmasının Sözleşme'de öngörülen denetim sisteminin etkili olmasını engelleyeceğini, aksi yöndeki görüşün, bu davada karar vermekte görevli iç yargı kurulunu karar vermekten kaçınmaya yol açacağı değerlendirilmesini yapmaktadırlar.

Dilekçiler tutukluluğun devamı kararlarına karşı itiraz etme olanağı konusunda (defin'in üçüncü bölümü) Türk Hukuku'nda, tutuklama kararlarından farklı olarak, salıvermenin reddi kararlarının Ceza Usulü Yasası'nın 299. maddesinin 3. fıkrasına göre itiraz yoluyla bir başka mahkemede ele alınmaya elverişli olduklarını belirtmektedirler.

2 Nisan 1958 ve 24 Nisan 1958 tarihli kararlarla açıklanan Türk Yargıtay'ının yerleşik içtihadına göre, salıverme isteminin reddi kararlarının tutuklamayla ilgili olarak mütalaa edilmediklerini vurgulamaktadırlar. Ceza Usulü Yasası'nın 299. maddesi hükmü sadece tutuklama ile ilgili kararlara karşı bir itirazı öngördüğünden salıvermenin reddi kararları o zamandan beri bu maddenin uygulama alanı dışında kalmaktadır.

Türk Anayasası'nın 19. maddesinin 6. fıkrası hükümlerine başvurma olanağına gelince (defin'in dördüncü bölümü) dilekçiler bu hükümlerin Sözleşme'nin 5. maddesinin 3. fıkrası hükümlerinin benzeri olduklarını kabul etmektedirler. Ancak Türk Anayasası'nın 90. maddesi, (Sözleşme de dahil) Türkiye tarafından onaylanan uluslararası anlaşmaların Türk hukukunda doğrudan uygulanabilir olduklarını belirtmektedirler. Dilekçiler Mahkeme'nin tutukluluk süresi konusunda ne Sözleşme'yi ne de Anayasa'yı uygulamadığını savunmaktadırlar.

466 sayılı Yasanın hükümlerine göre aşırı tutukluluk süresi için tazminat isteme olanağına gelince, (defin'in beşinci bölümü) dilekçiler bu olanağın onlar için ancak bu davada nihai karar verilince sözkonusu olacağını belirtmektedirler. Dilekçiler bunun Sözleşme'nin 5. maddesinin 4. fıkrasıyla güvenceye bağlanan bir hak olduğunu ve ceza davasının sonraki aşamalarında bu yola başvurma hakkını saklı tutmayı yeğlediklerini belirtmektedirler.

Komisyon, iç hukuk yollarının tüketilip tüketilmediği konusunda, taraflarca açıklanan kanıtları incelemiştir.

Komisyon, Hükümet savunmalarının ilk iki bölümüyle ilgili olarak Türk Ceza Yargılama Yöntemleri Yasası'nın 112. maddesi hükümleri gereğince duruşmalar arasındaki süre otuz günü aşamayacağından, bir önlem olan tutukluluğun yasallığını korumak amacıyla, ilk derecedeki ceza mahkemelerinin her otuz günde bir ya da her duruşmada, tutukluluk durumunu re'sen incelemek zorunda olduğunu saptar,

Komisyon, başvuru dilekçesinin Komisyon'a verildiği tarihe kadar, gerek re'sen, gerekse talep üzerine, dilekçilerin tutukluluk durumlarının 26 kez incelendikten sonra, salıverilmelerinin reddedildiğini gözler. Bu saptamalardan, Türk iç hukuk kurallarının, görüntüde, aşırı uzayan tutukluluğa son verme olanağına sahip olduğu sonucu çıkmaktadır. Ayrıca Hükümet'in, henüz devam eden ceza davasının sonuçlanıp kesinleşmesinden önce yapılan bireysel başvurunun incelenemeyeceğine ilişkin görüşü, Komisyon'ca, Sözleşme'nin 5. maddesinin 3. fıkrasına aykırı olarak aşırı derecede uzayan tutukluluk durumuna son verme olanağını ortadan kaldırarak, bu konudaki başvuruları etkisiz bırakacak nitelikte bir savunma olarak değerlendirmiştir.

Hükümet'in üzerinde durduğu, salıverilme isteminin reddi kararlarına karşı itiraz olanağı konusunda, (defin 3. bölümü) Komisyon, iç itiraz yollarının pratikte ve teoride, yeterli bir gerçeklik derecesi ile uygulanabilir nitelikte var olması gerektiği yolundaki Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadını anımsatır (22 Mayıs 1989 günlü De Jong, Baljet ve Vanden Brink kararı, seri A, n° 77, s, 19, paragraf 39). Hal böyle iken, Hükümet, tutuklama kararlarına karşı, CMUK'nun 299 maddesinde öngörülen iç itiraz yolunun, salıverilme isteminin reddi kararlarına karşı itirazlarda da benzerlik yoluyla uygulanmaya elverişli olduğunu savunmaktadır. Bununla birlikte Komisyon, dilekçiler tarafından sunulan Türkiye Yargıtayı'nın içtihadının iki tür karar arasında ayırım yaptığını gözlemiştir. Tutuklama kararları itiraz yoluyla ele alınabildikleri halde, salıverilme isteminin reddi kararları, itiraz konusu olmaya elverişli değildir.

Hükümet savunmasının 4. bölümü, dilekçilerin, Türk Anayasası'nın 19. maddesinin 6. fıkrasına dayanarak, mahkemedен salıverilmelerini isteyebilecekleri doğrultusundadır. Taraflar Komisyon önünde, Anayasa'nın bu fıkrasının, AİHS'nin 5. maddesinin 3.

fıkrasına benzer nitelikte olduğunu belirtmişlerdir. Yakınmacıların, Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde Sözleşme'nin 5. maddesinin 3. fıkrasını ileri sürmüş olduklarına Hükümet karşı çıkmamaktadır. Bu olgular karşısında Komisyon, dilekçilerin Komisyon'a sundukları başvurunun özünü, ülkelerindeki dava boyunca yargılandıkları mahkemede ileri sürdükleri düşüncesine varmıştır.

466 sayılı Yasa uyarınca tazminat isteme olanağına gelince (definin 5. bölümü), Komisyon, makul bir süre içinde yargılanmak ya da salıverilmek hakkı ile, 5. madde hükümlerine aykırı her türlü özgürlük yoksunluğu nedeniyle tazminat alma hakkının, iki ayrı hak olduğuna dikkati çeker. Sözleşme'nin 5. maddesi, bu hakları zaten ayrı kurallar içinde düzenlemektedir. Birinci konu 5. maddenin 3. fıkrasında, ikincisi aynı maddenin 5. fıkrasında belirtilmiştir. Komisyon, 466 sayılı Türk Yasası'na göre devletin sorumluluğundaki işlemin, sanığın makul süre içinde yargılanmak ya da dava sürerken salıverilmek hakkıyla değil, haksız olarak özgürlükten yoksun bırakılmaktan doğan zararıyla ilgili olduğunu saptamıştır. Bu bakımdan, makul bir süre içinde yargılanmamaktan ya da ceza davası sürerken salıverilmemekten yakınan dilekçilerin, 466 sayılı Yasaya göre tazminat yoluna başvurmamalarının, iç hukuk yollarının tüketilmesiyle bir ilgisi bulunmadığı düşüncesine varılmıştır. (No: 10868/84, Woukam Moudeto C/France, Aralık 21.1.1987, Dr. 51 s. 52, — No: 13190/87, Navarra c/France, Aralık, 1.3.1991 yayımlanmıştır.)

Bu bakımlardan, Hükümet savunmalarında öne sürülen iç itiraz yollarının tüketilmediğine ilişkin defilerin kabul edilemeyeceği sonucuna varılmıştır.

T.C. Hükümeti, davanın bu aşamasında uyuşmazlığın esası konusunda görüş belirtmemiştir.

Komisyon, dilekçilerin 16 Kasım 1987 ve 4 Mayıs 1990 tarihleri arasında, yani yaklaşık ikibuçuk yıl tutuklu kaldıklarını saptamaktadır. Komisyon, tutukluluk süresinin makul niteliğinin, Sözleşme organlarınca benimsenen ilkelerin gözönünde tutularak değerlendirilmesi gerektiğini anımsatır. (Özellikle bakınız, Cour Eur D.H. 27 Haziran 1968 Wenhoff kararı, seri A, no: 7, s. 22-25 ve 26, paragraf 5, 10 Kasım 1969 tarihli Matznetter kararı, seri A, no: 10, s. 34, paragraf 12 ve daha yeni olarak 12369/86 sayılı dilekçeler için Letellier c/Fransa - 15 Mart 1990 tarihli Komisyon

Raporu ve no: 12325/86 Kemmache c/Fransa - 8`Haziran 1990 günlü Komisyon Raporu).

Komisyon artık, sözkonusu davanın koşullarını gözönüne alarak, yaklaşık ikibuçuk yıl süreyle dilekçilerin tutuklu bulundurulmalarının Sözleşme'nin 5. maddesinin 3. fıkrasında öngörülen «makul süre»yi aşmış olduğunu araştırma noktasına gelmiştir.

2 — Dilekçiler ayrıca, Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde yargılandıkları ceza davasının aşırı uzamasından yakınmaktadır. Onlar Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrasının çiğnendiğini öne sürmektedirler. Bu fıkra hükmü şöyledir :

«1. Herkes, gerek medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili nizalar, gerek ceza hukuku alanında kendisine yöneltilen suçlamalar konusunda karar verecek olan, kanunla kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından davasının makul bir süre içinde hakkaniyete uygun ve açık olarak görülmesini istemek hakkına sahiptir.»

Hükümet bu konuda da, iç itiraz yollarının tükenmediğine ilişkin ve iki bölümde özetlenebilen bir «kabul edilememelik» definde bulunmaktadır.

Hükümet, birinci olarak, halen devam eden bu davada henüz kesin bir hüküm verilmediğine dikkati çekmektedir. Hükümet, davanın aşırı uzadığına ilişkin savların, davanın özünden ayrılmayacağını, karara dayanak yapılacak uzama süresinin de henüz belli olmadığını savunmaktadır.

Hükümet, ikinci olarak, Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin, dilekçilerin Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrasından kaynaklanan istemleri hakkında bir karar vermeyi gerekli görmemesi karşısında, bu savlarını ilk derecedeki mahkemenin kararından sonra Yargıtay'a yapılacak başvuru aşamasında dile getirebileceklerini ileri sürmüştür.

Dilekçiler, yanıtlarında, 5. maddenin 3. fıkrasından kaynaklanan yakınmalarına ilişkin görüşleriyle uyumlu olarak, davanın süresinin Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrasında öngörülen makul süreyi aşmış olduğu yolundaki savlarının incelenebilmesi için davanın sonuçlanmasını beklemelerinin, bir yerde, Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin, davayı daha da uzatmasına neden olabileceği yolundaki kuşkularını belirtmişlerdir.

Komisyon, kabul edilmezlik savunmasının her iki bölümü hakkında da karar vermeye görevli olmakla birlikte, Hükümet'çe Türk hukukunda, süresi tartışma konusu olan davayı hızlandırmak için, dilekçilerin başvurabilecekleri etkili bir yasa yolunun açılmamış olduğunu gözlemiştir.

Hükümet'in savunmasında geçen yöntemlerle Türk mahkemelerinden alınacak sonuçların, dilekçilerin bu başvuru kapsamındaki istemlerini gerçek anlamıyla çözmeye elverişli yollar olmadığı anlaşılmıştır. Bu durumda, Hükümet'in iç itiraz yollarının tüketilmediğine ilişkin savunması yerinde görülmemiştir.

Komisyon, dilekçilerin 16 Kasım 1987'de gözaltına alındıklarını saptamıştır. Demek oluyor ki, Komisyon'un davanın süresinin 6. maddenin 1. fıkrasında öngörülen makul süreyi aşp aşmadığını değerlendirmek için gözönünde bulunduracağı tarih, davanın başlangıç noktası olan 16 Kasım 1987 tarihidir. (Cour eur D.H., 26 Haziran 1968, Neumeister kararı, seri A, No: 8, s. 41. Paragraf 101). Komisyon, dava süresinin makul niteliğinin, özellikle davanın karmaşıklığı, sanıkların davranışları ile adli makamların tutumu ölçütlerinin gözönünde bulundurularak değerlendirilmesi gerektiğini anımsatır (Cour Eur D.H. 15 Temmuz 1982, Eckle kararı, Seri A, no: 51, s. 38, paragraf 80).

Hükümet, davanın bu aşamasında, uyuşmazlığın özü konusunda görüş bildirmemiştir.

Komisyon, yakınmacılara karşı açılan ceza davasının Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde sürekli askıya alındığını, oysa Komisyon'a yapılan bu başvuru tarihine kadar 26 duruşmanın geçmiş olduğunu saptamıştır.

Komisyon, davanın süresinin, Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası buyruğuna uygun olup olmadığı sorusunun, başvurunun özünden kaynaklanan ayrıntılı bir inceleme gerektirdiği için uyuşmazlığın bu aşamasında çözülemeyen nesnel ve hukuksal ciddi sorunlar içerdiği düşüncesindedir. Diğer yandan Komisyon, yakınmacıların başvurusu karşısında, başkaca hiç bir kabul edilmezlik nedeni bulunmadığını saptamıştır.

Bu nedenlerle Komisyon,
oybirliğiyle,

DİLEKÇEYİ KABUL EDİLEBİLİR BULUR.

Komisyon Sekreteri
H. C. KRUGER

Komisyon Başkanı
C. A. NORGAARD